

Geografia de la ciutat contemporània

Codi: 100081
Crèdits: 6

Titulació	Tipus	Curs	Semestre
2501002 Geografia i Ordenació del territori	OT	3	1
2501002 Geografia i Ordenació del territori	OT	4	0
2502758 Humanitats	OT	3	0
2502758 Humanitats	OT	4	0

Professor/a de contacte

Nom: Abel Albet Mas

Correu electrònic: Abel.Albet@uab.cat

Utilització d'idiomes a l'assignatura

Llengua vehicular majoritària: català (cat)

Grup íntegre en anglès: No

Grup íntegre en català: Sí

Grup íntegre en espanyol: No

Prerequisits

Es requereix el compromís d'assistir de manera habitual a les sessions de classe i de participar-hi activament.

Per poder seguir l'assignatura es requereix poder llegir textos en català, castellà, anglès, francès i italià.

Objectius

Proposta acadèmica, científica, política i ètica:

L'assignatura constitueix una introducció a l'estudi de la ciutat contemporània com a centre neuràlgic de les dinàmiques polítiques, econòmiques, socials i culturals de la societat actual, cada vegada més urbanitzada. Des de la visió de les ciències socials i humanes, s'exposa el procés mundial d'urbanització i les problemàtiques que planteja. Es ressalten els moments més significatius en la història recent de les transformacions urbanes amb l'explicació de casos concrets, amb particular atenció al cas de Barcelona. S'analitzen les diferents concepcions de la ciutat en el pensament social i les principals tendències de l'urbanisme a Europa i Nordamèrica així com, més somerament, al món dit "subdesenvolupat". S'aborda la relació entre ciutat i cultura des de diversos àmbits: la nova realitat social multicultural, el paper de la cultura en la requalificació urbana i la relació entre ciutat, literatura i cinema.

Es busca aprendre a:

- llegir els canvis que s'estan produint en la ciutat, entesa com a una realitat heretada en constant procés de construcció;
- entendre la ciutat com el resultat de l'actuació de diferents agents socials, cadascún d'ells seguint diferents interessos polítics, socials i econòmics, enmarcats en contextos culturals canviants segons les dinàmiques de cada moment històric;

- interpretar les diverses dimensions de la realitat urbana en el nou escenari de la globalització, que potencia el paper de les ciutats com a gestores de l'economia mundial a la vegada que accentua les seves problemàtiques socials i culturals internes;
- construir una mirada crítica sobre el fet urbà, entesa com: un compromís ètic i un posicionament polític davant les injustícies, desequilibris i desigualtats que es donen a la ciutat contemporània; una implicació social en la transformació de la ciutat, en tant que ciutadans i en tant que científics; una capacitat de generar un discurs crític i propi davant la realitat urbana, i davant els discursos externs i dominants.
- referir aquest bagatge conceptual i pràctic a la realitat urbana més immediata, és a dir, la Barcelona metropolitana.

Competències

Geografia i Ordenació del territori

- Analitzar i interpretar problemes urbanístics.
- Dominar el coneixement teòric necessari per plantejar problemes geogràfics de manera integrada i combinar un enfocament generalista amb una anàlisi especialitzada.
- Que els estudiants tinguin la capacitat de reunir i interpretar dades rellevants (normalment dins de la seva àrea d'estudi) per emetre judicis que incloguin una reflexió sobre temes destacats d'índole social, científica o ètica.
- Respectar la diversitat i la pluralitat d'idees, persones i situacions.

Humanitats

- Interpretar la diversitat social i cultural.
- Que els estudiants hagin demostrat que comprenen i tenen coneixements en una àrea d'estudi que parteix de la base de l'educació secundària general, i se sol trobar a un nivell que, si bé es basa en llibres de text avançats, inclou també alguns aspectes que impliquen coneixements procedents de l'avantguarda d'aquell camp d'estudi.
- Que els estudiants tinguin la capacitat de reunir i interpretar dades rellevants (normalment dins de la seva àrea d'estudi) per emetre judicis que incloguin una reflexió sobre temes destacats d'índole social, científica o ètica.

Resultats d'aprenentatge

1. Contrastar i comparar dades geogràfiques rellevants.
2. Descriure les principals característiques de la ciutat contemporània en general i de les regions metropolitanes en especial.
3. Descriure les principals característiques de la ciutat contemporània en general i de les regions metropolitanes en especial.
4. Descriure les principals problemàtiques econòmiques, socials i culturals del món.
5. Descriure les relacions espacials, a diferents escales territorials, de la diversitat física, econòmica, social i cultural dels territoris
6. Participar en debats geogràfics respectant les opinions dels altres participants.
7. Plantejar problemes relacionats amb la ciutat contemporània.
8. Resumir característiques d'un text escrit en funció dels propòsits comunicatius.

Continguts

Programa (molt) orientatiu

Estructura i configuració de l'espai urbà

· La ciutat: una reflexió sobre el fenomen urbà contemporani. La ciutat en el pensament social. La ciutat, producte social. Els agents socials urbans. L'acceleració urbana del món contemporani

La ciutat del segle XIX: reforma social i orígens de l'urbanisme modern

· Europa: industrialització i urbanització; l'emergència de les grans ciutats. La qüestió social urbana i els orígens de l'urbanisme modern. Utopies urbanes. La ciutat jardí. Ciutat i modernitat. Ciutat i literatura

La ciutat del segle XX: entre el suburbi i el ghetto

· De la ciutat-fàbrica a la metròpoli terciària. Les transformacions urbanes a Europa. El moviment racionalista i la urbanística reformista. L'experiència nordamericana: la creació de la ciutat suburbana. Ciutat i cinema

La ciutat postmoderna: cultura, representació, diferència

· La revolució informacional i el capitalisme tardà: el renovat protagonisme de les ciutats i la seva lògica productiva i locacional. Globalització i formació d'un sistema mundial de ciutats. Ciutats grans, grans ciutats, ciutats globals. La creixent complexitat de l'espai urbà postindustrial: de la ciutat compacta a la urbanització dispersa. La cultura urbanística actual i les polítiques de renovació urbana. Arquitectura i forma urbana. Ciutat i especulació immobiliària. Competència i competitivitat entre ciutats. La ciutat als països dits "subdesenvolupats". Ciutat i música.

Els escenaris de la ciutat contemporània

· La polarització social urbana. La ciutat dual. Els espais de la ciutat dual: àrees de sobrecentralitat; perifèries degradades; ghettos ètnics; gentrificació elitista; comunitats tancades. La ciutat espectacle: oci, cultura, consum. Ciutats en venda, màrketing urbà (museus, turisme, centres comercials). La ciutat hiperreal; la ciutat disneyficada; la ciutat tematisada. La memòria de la ciutat. La ciutat sostenible: la crisi ambiental. Espai públic i ciutadania. Híbridesa i multiculturalisme. La ciutat rebel. Ciutat i graffiti

Pràctiques de construcció i de destrucció, d'ús i de resistència a la ciutat neoliberal

· Comunitat i convivència: les relacions socials a la ciutat. Els espais de la diferència, de la divisió i de l'exclusió. Les polítiques a/de l'espai urbà. Capital i cultura: gentrificant la ciutat. Relats urbans: la identitat i la subjectivitat a la ciutat; integració social urbana. Construïnt els territoris urbans: cultures urbanes i estratègies espacials. Habitatge i especulació. Moviments socials urbans: ciutadania i participació. Ús i resistència als/dels espais públics de la ciutat neoliberal. Infraestructures, transports, mobilitat. Planificació urbanística, plans estratègics, projectes urbans

Barcelona

El programa definitiu i efectivament vàlid de l'assignatura es repartirà durant la primera sessió de classe del curs.

Metodologia

Estructura del curs

Les classes són "teòriques" (exposició per part del professor) i "pràctiques" (lectures, visualització de pel·lícules, debats en fòrum, realització de pràctiques, etc.).

Al Moodle de la UAB s'hi localitza documentació i informació imprescindible per al desenvolupament de l'assignatura, tant pel que fa als aspectes organitzatius de l'assignatura com en relació als continguts temàtics de la mateixa. És important que hi tingueu accés sovint.

Eventuals estratègies d'ensenyament-aprenentatge desenvolupades pel professor:

- docència en classes magistrals;
- organització de les sessions de fòrum i debat;
- impartició de sessions de pràctiques;

- proposta i guiatge en lectures obligatòries;
- tutories dels treballs;
- desenvolupament de casos;
- eventualment, participació de conferencians externs;
- eventualment, sortides de camp i visites a exposicions;

Activitats que, previsiblement, realitzaran els/les alumnes:

- assistència ineludible a les sessions de classe;
- participació necessària en les sessions de fòrum i debat;
- participació necessària en les sessions de pràctiques;
- assistència a les eventuais sortides de camp i les visites a exposicions;
- desenvolupament d'un assaig breu (escrit, individual, tutoritzat pel professor) sobre una temàtica urbana;
- preparació i presentació pública (oral, en grup, tutoritzat pel professor) d'un fòrum de debat sobre una temàtica urbana;
- realització d'una prova escrita i/o oral.

Per imposició, la guia docent d'aquesta assignatura inclou la fórmula d'esmentar unes "competències", "hores", "activitats formatives" i "resultats d'aprenentatge", tot i que no s'adiu amb els criteris dels professors.

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Classes teòriques	50	2	3, 7
Tipus: Supervisades			
Classes pràctiques	10	0,4	1, 3, 6, 7
Tipus: Autònomes			
Activitats autònomes	40	1,6	1, 7

Avaluació

Avaluació i revaluació

Avaluació de les classes teòriques:

- *Assaig creatiu breu d'iniciació a la recerca.* Treball escrit individual. [L'avaluació valorarà l'expressió adequada, la coherència en el desenvolupament, el maneig de bibliografia, l'originalitat, etc.].

- *Prova individual.* [L'avaluació valorarà l'assimilació de coneixements, la capacitat d'anàlisi, de síntesi i d'interpretació].

Avaluació de les classes pràctiques:

- *Fòrum de debat temàtic a partir de les lectures proposades.* Treball col·lectiu (oral i escrit) dirigit per dos/dues o tres ponents seguint el calendari establert en la primera sessió de classe. Un cop presentada la seva ponència, els/les ponents tindran una setmana per entregar-la en format escrit o gràfic (improrrogable). [L'avaluació valorarà la preparació -incloent tutories amb el professor-, la realització i la presentació oral -en grup- del fòrum de debat, l'expressió oral correcta i adequada, el maneig de bibliografia, la feina en equip, la presentació gràfica dels resultats].

- Resum escrit de cadascuna de les lectures obligatòries i participació a classe. Treball individual. Cal entregar un mínim de resums. [L'avaluació valorarà la capacitat de síntesi i de captació-abstracció de les idees principals; es valorarà, de manera especial, la presència, l'actitud, la participació i les aportacions en els debats de classe fets a partir de les lectures].

- *Participació a classe.*

Per poder ser avaluat/da cal haver entregat-presentat totes les parts avaluables, haver assistit a un mínim del 75 % de les sessions de classe i haver participat activament en les sessions de classe i de fòrum-debat. La no presentació d'alguna de les parts avaluables comportarà un "No avaluat/da" com nota final.

Tal com afirma el "Protocol de reavaluació de la Facultat de Filosofia i Lletres", per poder ser reavaluat/da cal haver-se presentat a totes les parts avaluables i cal tenir aprovades les parts corresponents a les classes pràctiques (fòrum de debat i resums de lectures). En la reavaluació la nota màxima serà un 5. La reavaluació no servirà, en cap cas, per "millorar nota".

Els criteris d'avaluació definitius i efectivament vàlids es donaran a conèixer durant la primera sessió de classe del curs.

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Assaig creatiu breu d'iniciació a la recerca	30%	20	0,8	1, 3, 4, 7
Fòrum de debat a partir de les lectures proposades	15%	5	0,2	2, 5, 6, 7
Prova individual	40%	5	0,2	7
Resum escrit de cadascuna de les lectures proposades i participació a classe	15%	20	0,8	2, 6, 7, 8

Bibliografia

Algunes pistes bibliogràfiques generals:

ALBET, Abel y Núria BENACH (eds.) (2018). *Gentrification as a global strategy. Neil Smith and beyond.* Londres: Routledge.

AMENDOLA, Giandomenico (1997). *La città postmoderna. Magie e paure della metropoli contemporanea.* Roma: Gius. Laterza [trad. cast.: *La ciudad postmoderna.* Madrid: Celeste, 2000].

ANDREU, Marc (2016). *Les ciutats invisibles. Viatge a la Catalunya metropolitana.* Barcelona: L'Avenç.

ARICÓ, Giuseppe; MANSILLA, José A.; STANCHIERI, Marco Luca (coords.) (2015). *Mierda de ciudad. Una rearticulación crítica del urbanismo neoliberal desde las ciencias sociales.* Barcelona: Pol-len.

BELIL, Mireia; BORJA, Jordi; CORTI, Marcelo (eds.) (2012). *Ciudades, una ecuación imposible.* Barcelona: Icaria.

- BENACH, Núria (ed.) (2017). *William Bunge. Las expediciones geográficas urbanas*. Barcelona: Icaria
- BORJA, Jordi (2003). *La ciudad conquistada*. Madrid: Alianza.
- BORJA, Jordi (2010). *Llums i ombres de l'urbanisme de Barcelona*. Barcelona: Empúries.
- BORJA, Jordi; Fernando CARRIÓN; Marcelo CORTI (eds.) (2017). *Ciudades resistentes, ciudades posibles*. Barcelona: Editorial UOC
- BRANDÃO, Pedro (2011). *La imagen de la ciudad. Estrategias de identidad y comunicación*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona.
- BRANDIS, Dolores (ed.) (2016). *Estudios de geografía urbana en tiempos de crisis*. Madrid: Editorial Biblioteca Nueva.
- BUNGE, William (2011). *Fitzgerald. Geography of a Revolution*. Athens: University of Georgia Press
- BYRNE, David (2001). *Understanding the Urban*. Basingstoke: Palgrave.
- CANAL, Ramon (ed.) (2013). *Ciudades y pueblos que puedan durar. Políticas locales para una nueva época*. Barcelona: Icaria.
- CAPEL, Horacio (2013). *La morfología de las ciudades. III. Agentes urbanos y mercado inmobiliario*. Barcelona: Serbal.
- CAZ, Rosario del; GIGOSOS, Pablo; SARAIVA, Manuel (2002). *La ciudad y los derechos humanos. Una modesta proposición sobre derechos humanos y práctica urbanística*. Madrid: Talasa.
- Cercanías. Una radiografía diferente de nuestras ciudades*. Madrid: Diagonal / lamarea, 2015.
- Consejo Nocturno (2018). *Un habitar más fuerte que la metrópoli*. Logroño: Pepitas de Calabaza
- CRUZ, Manuel (2013). *Escritos sobre la ciudad (y alrededores)*. Madrid: Catarata.
- CUCÓ, Josepa (ed.) (2013). *Metamorfosis urbanas. Ciudades españolas en la dinámica global*. Barcelona: Icaria.
- DEAR, Michael J. (2000). *The postmodern urban condition*. Oxford: Blackwell.
- DI BIAGI, Paola (dir.) (2002). *I classici dell'urbanistica moderna*. Roma: Donzelli [trad.cast.: *Clásicos del urbanismo moderno*. Bernal: Universidad Nacional de Quilmes, 2014].
- El Atlas de las Metrópolis*. València: Fundación Mondiplo, 2014.
- ESTAL, David; MARRADES, Ramon; SEGOVIA, Chema (2014). *La ciutat construïda. Del pla urbanístic al procés urbà*. València: Fundació Nexa.
- FELICE, Massimo di (2012). *Paisajes posurbanos. El fin de la experiencia urbana y las formas comunicativas del habitar*. Córdoba: Ediciones del Copista/Universidad Nacional de Córdoba.
- FERNÁNDEZ DURÁN, Ramón (s.d.). *Un planeta de metrópolis (en crisis). Explosión urbana y del transporte motorizado, gracias al petróleo*. Màlaga: Zambra.
- FERREIRA, Alvaro; RUA, João; DE MATTOS, Regina Célia (eds.) (2015). *Desafios da metropolização do espaço*. Rio de Janeiro: Consequência.
- GARCÉS, Marina (2018). *Ciutat Princesa*. Barcelona: Galaxia Gutenberg
- GARCÍA GÓMEZ, Francisco; PAVÉS, Gonzalo M. (coords.). (2014). *Ciudades de cine*. Madrid: Cátedra.

- GARCÍA HERRERA, Luz Marina; SABATÉ BEL, Fernando (eds.) (2015). *Neil Smith. Gentrificación urbana y desarrollo desigual*. Barcelona: Icaria.
- GARCIA RAMON, Maria Dolors; ORTIZ, Anna; PRATS, Maria (eds.) (2014). *Espacios públicos, género y diversidad. Geografías para unas ciudades inclusivas*. Barcelona: Icaria.
- GARCÍA VÁZQUEZ, Carlos (2004). *Ciudad hojaldre. Visiones urbanas del siglo XXI*. Barcelona: Gustavo Gili.
- GARCÍA VÁZQUEZ, Carlos (2016). *Teorías e historia de la ciudad contemporánea*. Barcelona: Gustavo Gili.
- GEDDES, Patrick (1915). *Cities in Evolution*. [trad.cast.: *Ciudades en evolución*. Oviedo: KRK Ediciones, 2009]
- GIGOSOS, Pablo; SARAVIDA, Manuel (2010). *Urbanismo para náufragos. Recomendaciones sobre planeamiento y diseño urbano*. Tahíche: Fundación César Manrique.
- HARVEY, David (2012). *Rebel Cities*. Londres: Verso [trad. cast.: *Ciudades rebeldes. Del derecho de la ciudad a la revolución urbana*. Madrid: Akal, 2013].
- HÉNAFF, Marcel (2014). *La ville qui vient*. París: Éditions de L'Herne. [trad.cast.: *La ciudad que viene*. Santiago de Chile: LOM, 2014.
- HERCE, Manuel (2013). *El negocio del territorio. Evolución y perspectivas de la ciudad moderna*. Madrid: Alianza.
- HUBBARD, Phil (2006). *City*. Londres: Routledge.
- JACOBS, Jane (1961). *The Death and Life of Great American Cities*. Nova York: Random House. [trad. cast.: *Muerte y vida de las grandes ciudades*. Madrid: Capitán Swing, 2011].
- LEFEBVRE, Henri (1968). *Le droit à la ville*. París: Anthropos [trad. cast.: *El derecho a la ciudad*. Madrid: Capitán Swing, 2017].
- LIPPOLIS, Leonardo (2009). *Viaggio al termine della città*. Milà: Elèuthera [trad.cast.: *Viaje al final de la ciudad. La metrópolis y las artes en el otoño postmoderno (1972/2011)*. Madrid: Enclave de Libros, 2015].
- LOIS, Rubén Camilo (coord.) (2012). *Los espacios urbanos. El estudio geográfico de la ciudad y la urbanización*. Madrid: Biblioteca Nueva.
- LÓPEZ BARCELÓ, Ester (2017). *La conquista de las ciudades. Las confluencias que hicieron posibles los Ayuntamientos del Cambio*. Barcelona: Icaria.
- LÓPEZ DE LUCIO, Ramón (1993). *Ciudad y urbanismo a finales de siglo XX*. València: Universitat de València.
- MASSEY, Doreen; ALLEN, John; PILE, Steve (eds.) (1999). *City worlds*. Londres: Routledge.
- MERRIFIELD, Andy (2002). *Metromarxism. A Marxist tale of the city*. Nova York: Routledge.
- MONTANER, Josep Maria; ÁLVAREZ, Fernando; MUXÍ, Zaida; CASANOVAS, Roser (eds.) (2013). *Reader modelo Barcelona 1973-2013*. Barcelona: Comanegra.
- MONTANER, Josep Maria & MUXÍ, Zaida (2011). *Arquitectura y política. Ensayos para mundos alternativos*. Barcelona: Gustavo Gili.
- NANCY, Jean-Luc (2011). *Las ville au loin*. París: La Phocide [trad.cast.: *La ciudad a lo lejos*. Buenos Aires: Manantial, 2013].
- NEL-LO, Oriol (2015). *La ciudad en movimiento. Crisis social y respuesta ciudadana*. Madrid: Díaz & Pons.

Observatorio Metropolitano de Madrid (ed.) (2013). *Paisajes devastados. Después del ciclo inmobiliario: impactos regionales y urbanos de la crisis*. Madrid: Traficantes de Sueños.

Observatorio Metropolitano de Madrid (ed.) (2015). *El mercado contra la ciudad. Globalización, gentrificación y políticas urbanas*. Madrid: Traficantes de Sueños.

OYÓN, José Luis (2017). *La ciudad en el joven Reclus 1830-1871. Hacia la fusión naturaleza-ciudad*. Barcelona: Ediciones del Viaducto

PARKER, Simon (2004). *Urban theory and the urban experience. Encountering the city*. Londres: Routledge

RAMONET, Ignacio (coord.) (2005). *La ciudad inquieta. El urbanismo contemporáneo entre la realidad y el deseo*. Madrid: Fundación Santander Central Hispano.

REMY, Jean; VOYÉ, Liliane (1992). *La ville: vers une nouvelle définition?* París: L'Harmattan. [trad. cast.: *La ciudad ¿hacia una nueva definición?* Gasteiz: Bassarai, 2006]

RODWIN, L.; HOLLISTER, R.M. (eds.) (1984). *Cities of the mind. Images and themes of the city in the social sciences*. Nova York: Plenum Press.

RUGGIERO, Vincenzo (2001). *Movements in the City. Conflict in the European Metropolis*. Harlow: Prentice Hall.

SEABROOK, Jeremy (2007). *Cities*. Londres: Pluto Press [trad. cat.: *Ciutats*. Barcelona: Intermón Oxfam; 2008]

SECCHI, Bernardo (2013). *La città dei ricchi e la città dei poveri*. Bari: Laterza. [trad. cast.: *La ciudad de los ricos y la ciudad de los pobres*. Madrid: Los Libros de la Catarata, 2015].

SEIXAS, João (2013). *A cidade na encruzilhada. Repensar a cidade e a sua política*. Porto: Afrontamento.

SENNET, Richard (2008). *The Public Realm*. BMW Stiftung Herbert Quandt [trad. cat.: *L'espai públic. Un sistema obert, un procés inacabat*. Barcelona: Arcàdia, 2014].

SEVILLA, Álvaro (ed.) (2017). *Neil Brenner. Teoría urbana crítica y políticas de escala*. Barcelona: Icaria

SINCLAIR, Ian (2006). *London: City of disappearances*. Londres: Hamish Hamilton. [trad. cast.: *La ciudad de las desapariciones*. Barcelona: Alpha Decay, 2015].

SMITH, Neil (1996). *The new urban frontier. Gentrification and the revanchist city*. Londres: Routledge [trad. cast.: *La nueva frontera urbana. Ciudad revanchista y gentrificación*. Madrid: Traficantes de sueños, 2012].

SOJA, Edward (2000). *Postmetropolis. Critical studies of cities and regions*. Oxford: Blackwell [trad. cast.: *Postmetrópolis. Estudios críticos sobre las ciudades y las regiones*. Madrid: Traficantes de Sueños; 2008].

SOJA, Edward (2010). *Seeking Spatial Justice*. Minneapolis: University of Minnesota Press [trad. cast.: *En busca de la justicia espacial*. València: Tirant Humanidades, 2014].

SOLANA, Miguel (coord.) (2016). *Espacios globales y lugares próximos*. Barcelona: Icaria.

SORKIN, Michael (ed.) (1992). *Variations on a theme park*. Nova York: Farrar, Straus and Giroux. [trad. cast.: *Variaciones sobre un parque temático. La nueva ciudad americana y el fin del espacio público*. Barcelona: Gustavo Gili, 2004]

SORRIBES, Josep (dir.) (2012). *La ciudad. Economía, espacio, sociedad y medio ambiente*. València: Tirant Humanidades.

STAVRIDES, Stavros (2010). *Towards the City of Thresholds*. Trento: professionaldreamers [trad. cast.: *Hacia la ciudad de umbrales*. Madrid: Akal, 2016].

TELLO, Rosa (ed.) (2016). *Jean-Pierre Garnier. Un sociólogo urbano a contracorriente*. Barcelona: Icaria.

TONKIS, Fran (2005). *Space, the City and Social Theory. Social Relations and Urban Forms*. Cambridge: Polity Press.

TORRES, Marco (1996). *Geografie della città*. Venècia: Cafoscarina.

TORRES, Marco (1999). *Luoghi magnetici. Spazi pubblici nella città moderna e contemporanea*. Millà: FrancoAngeli.

VVAA (2018). *Ciutats sense por. Guia del moviment municipalista global*. Barcelona: IcariaWorldwatch Institute (2016). *La situación del mundo 2016. Ciudades sostenibles. Del sueño a la acción*. Barcelona: Icaria.

ZIBECHI, Raúl (2011). *Territorios en resistencia. Cartografía política de las periferias urbanas latinoamericanas*. Màlaga: Zambra.

ZIMMERMANN, Clemens (1996). *La época de las metrópolis. Urbanismo y desarrollo en la gran ciudad*. Madrid: Siglo XXI, 2012.

ZUKIN, Sharon (1991). *Landscapes of power. From Detroit to Disney World*. Berkeley: University of California Press.

CALVINO, Italo (1972). *Le città invisibili*. Torí: Einaudi [trad. cat. *Les ciutats invisibles*. Barcelona: Empúries, 1985]

La bibliografia definitiva i efectivament vàlida es donarà a conèixer durant la primera sessió de classe del curs.

Per a cada tema del programa el professor facilitarà una bibliografia específica.